

Konstytucyjne prawo obywatela do sądu – pomoc prawna z urzędu

Agata Jakiela - STUDENTKA PRAWA KUL STALOWA WOLA

Ur. 18 kwietnia 1987 w Krośnie. Absolwentka II Liceum Ogólnokształcącego im. Konstytucji 3 Maja w Krośnie. Obecnie studentka V roku prawa na Wydziale Prawa i Nauk o Gospodarce oraz IV roku socjologii na Wydziale Zamiejscowym Nauk o Społeczeństwie KUL w Stalowej Woli, wolontariusz Akademickiego Biura Porad Prawnych, Prezes Stalowowolskiego Koła Naukowego Studentów Prawa Viribus Unitis. Zainteresowania: prawo cywilne, prawo konstytucyjne.

WSTĘP

Polski Ustawodawca uchwalając Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej 2 kwietnia 1997 roku, przyznał jednostce – człowiekowi – obywatelowi szereg praw, począwszy od tych najbardziej podstawowych: prawo do życia, zdrowia i ich ochrony, do poszanowania wolności, nietykalności cielesnej, poprzez szereg praw społeczno – kulturalnych, gospodarczych i politycznych. Wszystkie te prawa oparte są na poszanowaniu wolności i sprawiedliwości, współdziałaniu władz, dialogu społecznym oraz na zasadzie pomocniczości umacniającej uprawnienia obywateli i ich wspólnot¹. Szczególne miejsce w tym katalogu zajmuje prawo do sądu, wyrażone w art. 45 ust.1 Konstytucji – Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpoznania sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki, przez właściwy, niezależny i niezawisły sąd². Sprawiedli-

wość będzie tutaj polegała na dostępności każdego obywatela do wymiaru sprawiedliwości, poprzez prawo do rozpoznania przez sądy: spraw karnych, cywilnych czy administracyjnych. Prawa te, zostały również potwierdzone na arenie międzynarodowej: art. 6 ust 1. zd.1 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności - Każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony ustawą przy rozstrzygnięciu o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym albo o zasadności każdego oskarżenia w wytoczonej przeciwko niemu sprawie karnej³.

Twórcy Konstytucji uznają, zgodnie z doktryną demokratycznego państwa prawnego, że jedynie sąd może być organem ostatecznie decydującym o wolnościach, prawach i obowiązkach jednostki⁴.

¹ RanschburgKonstytucja RP z 2 kwietnia 1997, Preambuła. (Dz. U. 1997, Nr 87, poz.483).

² Tamże, art. 45.

³ Europejska Konwencja Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z dnia 4 listopada 1950, po nowelizacji przez protokół 11 i 14 z Protokołem nr 1 oraz Protokołami 4,6 i 7, art. 6. (Dz.U.1993, Nr 61, poz. 284 ze zm.).

⁴ P. Winczorek, *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997r*, Warszawa 2000, s. 65.

Sąd musi być bezstronny i niezawisły, co gwarantują przepisy Konstytucji i ustaw szczególnych. Z zasadą tą, bardzo mocno skorelowana jest zasada demokratycznego państwa Polskiego, stanowiąca o równości wszystkich wobec prawa, niezależnie od wieku, płci, pochodzenia, rasy, koloru skóry, czy posiadanego majątku. Stąd też, każdy ma prawo dostępu do wymiaru sprawiedliwości.

W polskim systemie prawnym, obok prawa do sądu, przyjęto zasadę, która wprost stanowi o odpłatności wymiaru sprawiedliwości. Stąd też, powstaje pewnego rodzaju kolizja, pomiędzy wymienionymi zasadami z art. 45 ust 1. Konstytucji RP i art. 6 wyżej wspomnianej Konwencji a odpłatnością wymiaru sprawiedliwości, która w sposób jednoznaczny ogranicza prawo do sądu. Jednostka, borykająca się z problemami finansowymi, która nie jest w stanie bez uszczerbku dla siebie ani dla rodziny ponieść kosztów sądowych czy kosztów pomocy prawnej zrezygnuje z prawa dochodzenia swoich praw a tym samym zostanie pozbawiona powszechnego dostępu do wymiaru sprawiedliwości. Wysokość kosztów sądowych stanowić będzie barierę, uniemożliwiającą realizację prawa do sądu. Zła kondycja finansowa jednostki, nie pozwoli jej na skuteczne dochodzenie swoich praw podmiotowych, a tym samym utwierdzi ją w przekonaniu o braku opieki ze strony państwa, jak również o nieposzanowaniu sprawiedliwości społecznej.

Polski ustawodawca wyszedł naprzeciw tej kolizyjnej sytuacji, ustanawiając wyjątek od zasady odpłatności wymiaru sprawiedliwości, umożliwiający zwolnienie strony od ponoszenia kosztów sądowych,

ustanowienia pomocy prawnej z urzędu, czy pomocy merytorycznej w załatwieniu sprawy administracyjnej. Zasada ta została przeniesiona na grunt postępowania karnego, postępowania cywilnego, jak również w niewielkim zakresie na postępowanie administracyjne.

1. OBROŃCA Z URZĘDU W SPRAWACH KARNYCH

W sposób bardzo wyraźny prawo do sądu ukształtowane jest na płaszczyźnie przepisów postępowania karnego. Prawo to w koreluje z art. 42. ust.2 Konstytucji RP – Każdy, przeciw komu prowadzone jest postępowanie karne, ma prawo do obrony we wszystkich stadiach postępowania. Może on w szczególności wybrać obrońcę lub na zasadach określonych w ustawie korzystać z obrony z urzędu⁵. Ustawa zasadnicza tylko w tym jednym przypadku, wskazuje na możliwość obrony z urzędu w przypadku postępowania karnego. Umieszczenie tego zapisu w Konstytucji, stanowi o niezmiernie ważnej i doniosłej roli obrońcy w procesie karnym, a tym samym stanowi realizację zasady powszechnej dostępności jednostki do sądu. Proces karny rządzi się twardymi regułami, a jego rzetelność mają zapewnić przepisy o domniemaniu niewinności, jak również o prawie oskarżonego do obrony. Jest również (...) ciągiem czynności, w których rozeznanie się wymaga znajomości (nieraz skomplikowanych) przepisów prawnych, regulujących te czynności, ale także praktyki ich stosowania⁶. Z powodu zażyłości i skomplikowania pewnych procedur, należy wyposażyć oskarżonego w swego rodzaju „drogowskaz”, poprzez

⁵ Konstytucja RP..., art. 42, ust. 2.

⁶ A. Graberle, Prawo do obrony w postępowaniu przyspieszonym [w:] I. Nowikowski, Problemy stosowania prawa sądowego. Księga ofiarowana prof. Edwardowi Skrętowiczowi, Lublin 2007, s. 133.

tak trudną drogę, jaką jest proces karny. Sąd ma obowiązek pouczyć oskarżonego o prawie do obrony.

Duża konkurencja wśród adwokatów, powoduje, że koszty związane z obroną są coraz mniejsze. Pewnego rodzaju stereotyp o „kolosalnych” honorariach dla adwokatów, powoli zmienia się, jednak i tak znaczna część obywateli, nie jest w stanie bez finansowego uszczerbku dla siebie ponieść kosztów obrony. Właśnie ci oskarżeni, obok tych, dla których ustawa obligatoryjnie przewiduje obrońcę, mają prawo do pomocy ze strony państwa, czyli pomocy prawnej z urzędu.

Art. 78 Kodeksu Postępowania Karnego⁷ uszczegóławia konstytucyjne przepisy, które w języku prawniczym określane są jako „prawa ubogich”. Do realizacji tego prawa dochodzi poprzez ustanowienie dla oskarżonego, który nie ma obrońcy z wyboru, obrońcy dla całego procesu lub też w szczególnych przypadkach *ad hoc* tj. do czynności prawnej, która obwarowana jest przymusem adwokackim, np. w przypadku złożenia apelacji. Przesłaną do ustanowienia adwokata z urzędu, jest wykazanie przez oskarżonego, że nie jest w stanie ponieść kosztów obrony bez uszczerbku dla siebie i rodziny. „Należyte wykazanie” będzie polegało, na przedstawieniu sądowi, wszelkich dokumentów (odcinków rent, emerytur, zaświadczeniu o dochodach), które pozwolą na obiektywne rozpatrzenie sprawy. W gestii oskarżonego, jest dołożenie wszelkich starań, aby w sposób wiarygodny i prawdziwy wykazać swoją sytuację finansową, a tym samym uniemożliwić możliwość odmowy ustanowienia obrony z urzędu. Pozytyw-

ne rozpoznanie wniosku, daje podstawy do wyznaczenia, w formie zarządzenia przez prezesa sądu obrońcy z urzędu. Prezes sądu powinien dysponować aktualną listą czynnych adwokatów w okręgu sądu i równomiernie obciążać ich obowiązkiem pełnienia czynności z urzędu⁸. Oskarżony składa wniosek, przy czym (...) jeśli w treści wniosku przytacza bez udokumentowania okoliczności, które – gdyby były – udokumentowane, mogłyby prowadzić do uwzględnienia wniosku, nie można jego wniosku nie uwzględnić bez uprzedniego pouczenia o obowiązku wykazania tych okoliczności odpowiednimi dokumentami i przed upływem terminu, wyznaczonego do ich usunięcia, a przedwczesne nieuwzględnienie wniosku jest w takiej sytuacji pozbawieniem oskarżonego prawa do obrony formalnej, które z zasady mogło mieć wpływ na treść wyroku⁹. Od momentu ustanowienia obrońcy z urzędu, istnieje na nim obowiązek, podejmowania czynności procesowych do momentu prawomocnego zakończenia postępowania. Nie jest to jednak bezwzględny rygor, ponieważ może zaistnieć sytuacja, w której nastąpi cofnięcie obrońcy z urzędu. Ma to miejsce, gdy sytuacja materialna skarżonego, któremu, wyznaczono obrońcę z urzędu ulegnie polepszeniu, tj. gdy ustaną okoliczności na podstawie których sąd wyznaczył obronę z urzędu.

W ściśle określonych przypadkach, ustawodawca nałożył obowiązek obrony obligatoryjnej. Oskarżony musi mieć obrońcę, jeżeli jest nieletni, głuchy, niemy lub niewidomy lub jeśli zachodzi uzasadniona wątpliwość, co do jego po-

⁷ Kodeks Postępowania Karnego z 6 czerwca 1997 r. (Dz. U. 1997, Nr 89, poz. 555).

⁸ E. Samborski. *Zarys metodyki pracy sędziego w sprawach karnych*. Warszawa 2006, s.177.

⁹ T. Grzegorzczuk, *Kodeks Postępowania Karnego oraz ustawa o świadku koronnym Komentarz*, Warszawa 2005, s. 266.

czytalności. Analizując nieletność, jako podstawę obrony obligatoryjnej, należy wziąć pod uwagę ustawę o postępowaniu w sprawach nieletnich¹⁰. Oskarżony musi mieć obrońcę, gdy jako oskarżony występuje w procesie, jeśli jego czyn karalny pozostaje w ścisłym związku, z czynem osoby dorosłej, a dobro nieletniego nie stoi na przeszkodzie łącznemu prowadzeniu sprawy¹¹. Obrona obligatoryjna przysługuje oskarżonemu, który jest głuchy, niemy i niewidomy. Do oceny sądu należy stopień tej niepełnosprawności i to, w jakim stopniu uniemożliwi oskarżonemu pełną realizację prawa do sądu. Przyjmuje się, że udział obrońcy staje się konieczny już w sytuacji, w której upośledzenie utrudnia kontakt z oskarżonym¹². Jak uzasadnia Sąd Apelacyjny „omal całkowita głuchota wnioskodawczyni uzasadnia potrzebę uzasadnia potrzebę ustanowienia jej pełnomocnika z urzędu, choćby sąd zdołał się z nią porozumieć przy wysłuchiwaniu jej zeznań”¹³. W sytuacji gdy oskarżony odzyska wzrok, słuch lub mowę, lub przestanie istnieć powód dla którego została ustanowiona obrona obligatoryjna w związku z art. 79 § 1 pkt. 2 obrona ustaje.

Uzasadniona wątpliwość, co do poczytalności oskarżonego, jest również podstawą do ustanowienia obrony obligatoryjnej. W razie wątpliwości, co do stanu zdrowia psychicznego, sąd powinien do-

puścić dowód z opinii biegłego psychiatry, który jest jedynym uprawnionym do wydawania opinii w tej materii. Według poglądu judykatury, nadzwyczaj utrudniony kontakt z oskarżonym, jest okolicznością, która może uzasadniać wątpliwość, co do poczytalności oskarżonego. Natomiast sam pobyt oskarżonego w szpitalu psychiatrycznym nie czyni zadość tym okolicznościom, dopiero istnienie stanów chorobowych i zaburzeń stanowi przesłankę do ustanowienia obrony obligatoryjnej na podstawie art. 79 § 1 pkt. 3 k.p.k. Oskarżony musi mieć obrońcę, również wtedy, gdy sąd uzna to za konieczne, że względu na okoliczności utrudniające sprawę (art. 79 § 2 k.p.k.). W tym miejscu należy wskazać na subsydiarność obrony z urzędu, która oznacza, że oskarżony, może posiadać obrońcę z wyboru. Obrońcę z urzędu wyznacza się wówczas, gdy obrońca nie ma obrońcy z wyboru. Sam fakt ustanowienia tego obrońcy nie zwalnia oskarżonego z obowiązku pokrycia należności za czynności obrońcy, z wyjątkiem sytuacji, gdy wyznaczono mu obrońcę z tytułu „prawa ubogich”¹⁴. Art. 79 § 4 k.p.k. wskazuje na sytuację ustania obrony obowiązkowej. Wykładnia językowa (...) wskazuje, że ustanie obrony z urzędu powoduje stwierdzenie przez biegłych lekarzy psychiatrów, iż poczytalność oskarżonego w chwili czynu i w czasie postępowania nie budzi wątpliwości¹⁵. Należy zauważyć, że opinia biegłych musi czynić

¹⁰ Ustawa z dnia 26 października 1982 o postępowaniu w sprawach nieletnich, (Dz. U. 2002, nr 11, poz. 109)

¹¹ K. Boratyńska, A. Górski, A. Sakowicz, A. Ważny, *Kodeks postępowania karnego Komentarz*, Warszawa 2007, s. 207.

¹² Tamże, s. 208.

¹³ Post. SA w Krakowie z 18.02.1999r. II AKz 30/99, KZS 1999, nr 3, poz. 17.

¹⁴ E. Skrętowicz, Strony, obrońcy, pełnomocnicy, [w:] R. Kmiecik, E. Skrętowicz, *Proces karny*, Część ogólna, Warszawa 2006, s. 205.

¹⁵ R. A. Stefański, *Ustanie obrony obowiązkowej*, Państwo i Prawo 9/2007, s.71.

zadość przepisom art. 204 § 4 k.p.k. zawierając stwierdzenia dotyczące zarówno poczytalności oskarżonego w momencie popełnienia czynu, jego stanu psychicznego w trakcie procesu.

W wyżej omówionych przypadkach obrony obligatoryjnej, ustawodawca wskazuje na obowiązek obecności obrońcy na rozprawie oraz w tych posiedzeniach w których obowiązkowy jest udział oskarżonego. (art. 79 § 3 k.p.k.) Tym samym obowiązkiem obwarowana jest rozprawa apelacyjna (art. 450 § 1 k.p.k.) i kascyjna (art. 450 § 1 w zw. z art. 516)

Jak zostało wykazane, Państwo nie zostawia jednostki samej sobie, zwłaszcza tej jednostki „trudnej”, która na jednym z zakrętów życia wypadła z drogi uczciwości i praworządności. Podobnie jest z osobami, które z przyczyn takich jak choroba, czy niepełnosprawność, same nie potrafią zadbać o własne dobro. Takie ukształtowanie przepisów prawa karnego procesowego, potwierdza tezę o pomocy ze strony państwa a tym samym o realizacji konstytucyjnej zasady prawa do obrony.

2. POMOC PRAWNA Z URZĘDU W POSTĘPOWANIU CYWILNYM

Pomoc prawna z urzędu nie obejmuje tylko procesu karnego. Państwo ma obowiązek zapewnić każdej jednostce skuteczną możliwość skierowania swojej sprawy na drogę postępowania cywilnego. Trudna sytuacja finansowa, czy pewnego rodzaju nieporadność jest przesłanką ku temu, by nałożyć na sąd prawo i obowiązek – w zależności od konkretnego przypadku- całkowite lub częściowe zwolnienie strony od ponoszenia kosztów sądowych, a nawet ustanowienie dla

takiej strony profesjonalnego pełnomocnika – adwokata lub radcy prawnego¹⁶. Instytucja pomocy prawnej z urzędu, została uregulowana w art. 117 k.p.c. i ma na celu zapewnienie należytej ochrony stronie postępowania cywilnego, która z powodu swojej trudnej sytuacji finansowej nie jest w stanie ponieść kosztów związanych z wynagrodzeniem dla profesjonalnego pełnomocnika. Strona, która uprzednio została zwolniona od kosztów sądowych, ma prawo ubiegać się o ustanowienie dla niej adwokata lub radcę prawnego. Obok przesłanki dotyczącej zwolnienia od kosztów sądowych, konieczna jest również aprobatą sądu, który uwzględniając wniosek strony, uznaje udział pełnomocnika za konieczny. W tym miejscu rodzi się pytanie, czy strona, ubiegająca się o pełnomocnika z urzędu, musi być wcześniej zwolniona od kosztów sądowych. Nad tą problematyką skupił się Trybunał Konstytucyjny, który orzekł, że art. 117 § 1 w części obejmującej zwrot „zwolnienia od kosztów sądowych w całości lub części” jest niezgodny z art. 45 oraz art. 77 ust. 2 i art. 32 Konstytucji RP¹⁷. Z tego rozstrzygnięcia wynika, że uprzednie zwolnienie z kosztów sądowych, nie jest przesłanką konieczną do ustanowienia pełnomocnika z urzędu, a tym samym do realizacji prawa do sądu.

Do wszczęcia procedury ustanowienia pełnomocnika z urzędu, potrzebny jest wniosek w tym przedmiocie, złożony przez stronę w formie pisemnej, zgodnie z przepisami ogólnymi o pismach procesowych lub ustnie do protokołu. Art. 117 § 2, stanowi wprost, że wniosek składa się w sądzie, w którym sprawa ma być wytoczona lub toczy się. Gdy strona składa wniosek, przed rozpoczęciem spra-

¹⁶ A. Zieliński (red.) *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Wydanie 4, Warszawa 2010, s. 231.

¹⁷ (Wyrok TK z 16.06.2008r. P 37/07, OTK – A 2008, Nr 5 poz. 80).

wy musi dokładnie określić we wniosku sprawę, której wniosek dotyczy – nie ma tutaj jednak obowiązku, wskazania wszystkich szczegółów powództwa. Należy podać przede wszystkim przyszłe żądanie oraz jego uzasadnienie¹⁸. W sytuacji, gdy strona zainteresowana nie ma miejsca zamieszkania w siedzibie sądu, może zgłosić wniosek do sądu rejonowego właściwego ze względu na swoje miejsce zamieszkania. Wniosek może być złożony w każdym stadium sprawy, aż do prawomocnego orzeczenia. Sąd ten ma obowiązek niezwłocznego przesłania wniosku sądowi właściwemu. Praktyka sądowa wykazała, że strony ubiegają się o pełnomocnika z urzędu, dopiero przy postępowaniu apelacyjnym lub kasacyjnym. Może to być spowodowane zmianą sytuacji materialnej strony, jak również zaawansowaniem i skomplikowaniem procedur odwoławczych i kasacyjnych.

W takiej sytuacji w postępowaniu apelacyjnym lub kasacyjnym, sąd może przekazać rozpoznanie wniosku o rozpoznanie sądowi pierwszej instancji. Samo złożenie wniosku, nie stanowi gwarancji ustanowienia pełnomocnika z urzędu, kwestia ta należy do swobodnej oceny sądu. Swobodność, ta nie może być utożsamiana z dowolnością. Otóż, sąd rozpatrując wniosek, musi dokładnie ustalić okoliczności faktycznie i ocenić sytuację. Czynności, te dokonuje według własnego uznania, opartego na wiedzy, z uwzględnieniem doświadczenia życiowego i logicznego rozumowania. Sąd uwzględni wniosek, jeżeli udział radcy prawnego lub adwokata uzna za potrzebny¹⁹. Udział

adwokata (radcy prawnego) w sprawie będzie potrzebny zazwyczaj wtedy, gdy strona wnosząca o jego ustanowienie jest nieporadna, ma trudności z samodzielnym podejmowaniem czynności procesowych albo, gdy sprawa jest skomplikowana pod względem faktycznym lub prawnym²⁰. Sąd w tej sytuacji, musi wykazać się ostrożnością, ponieważ, negatywne i błędne rozstrzygnięcie wniosku, może pozbawić stronę skutecznego dochodzenia swoich spraw a tym samym konstytucyjnego prawa do sądu.

Ustanowienie adwokata z urzędu, musi być poprzedzone wnioskiem, wynika to *expressis verbis* z art.117 § 1. Jednak dla pełnej realizacji konstytucyjnego prawa jednostki do sądu, polski Ustawodawca musiał dopuścić wyjątek od tej zasady, który wynika z ustawy o ochronie zdrowia psychicznego²¹, a który daje możliwość ustanowienia adwokata stronie, która nie jest w stanie, ze względu na swój stan zdrowia, złożyć wniosku, a sąd uznaje, że udział adwokata w tej sprawie jest konieczny. Jest to kolejny wyraz, trocki Państwa o byt każdej jednostki, niezależnie od stanu zdrowia, co więcej, bierze pod szczególną ochronę tych, którym ta pomoc jest szczególnie potrzebna.

Sąd rozpoznaje wniosek niezwłocznie, zanim podejmie jakiegokolwiek czynności procesowe. Jest to czynność dokonywana w pierwszej kolejności, gdyż jej zaniechanie może pociągnąć dla strony skutki w postaci nieważności postępowania z powodu uniemożliwienia stronie dochodzenia swych praw (art. 379 pkt.1). Postanowienie o ustanowieniu,

¹⁸ Por. Orz. SN z 14 sierpnia 1935 r. C. I. 1007/35 OSP 1936, poz.52.

¹⁹ Kodeks Postępowania Cywilnego z 17 listopada 1964 (Dz. U. 1964., Nr 43, poz. 269), art. 117 § 4.

²⁰ T. Ereciński, J. Gudowski, M. Jędrzejewska, K. Weitz, *Kodeks postępowania cywilnego Komentarz, Postępowanie rozpoznawcze*, tom I, Wydanie 3, Warszawa 2009, s.338.

²¹ Ustawa o ochronie zdrowia psychicznego z 19 sierpnia 1994 (Dz. U. nr 111. poz. 353 ze zm.), art. 45.

odmowie ustanowienia sąd może wydać na posiedzeniu niejawnym. Takie postanowienie może wydać również referendarz sądowy. W sytuacji uwzględnienia wniosku, sąd zwraca się do właściwej rady adwokackiej lub rady okręgowej o wyznaczenie adwokata lub radcy prawnego, który będzie pełnomocnikiem strony, działającym na podstawie prawnego umocowania, przy czym będzie podejmował wszelkie czynności mające na celu dobro i ochronę strony. Brak działania pełnomocnika z urzędu, może doprowadzić do wznowienia postępowania na podstawie art. 401 pkt. 2 k.p.c. Ustanowienie adwokata lub radcy prawnego wygasa wraz ze śmiercią strony, która, je uzyskała. Jednakże na zasadzie takiego ustanowienia adwokat lub radca prawny strony podejmuje czynności procesowe niecierpiące zwłoki²². Oznacza to, że udzielone pełnomocnictwo nie podlega dziedziczeniu. Spadkobiercy mogą, wedle swojej woli wystąpić z wnioskiem o zwolnienie od kosztów sądowych i ustanowienie radcy prawnego lub adwokata z urzędu. Oczywiście jest fakt, że przesłanki udzielenia pomocy prawnej spadkobierców strony nie ulegają zmianie. Adwokat lub radca prawny z ważnych przyczyn może wnioskować go o zwolnienie do od obowiązku zastępowania strony w procesie. Uzasadnienia dla „ważnych przyczyn” [...] należy szukać przede wszystkim wśród zasad deontologii zawodowej adwokatów i radców prawnych. Ocena ważności przyczyn zależy od organu, który wyznaczył radcę prawnego lub adwokata²³.

²² J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk – Jodłowska, K. Weitz, Postępowanie cywilne, wyd. 6, Warszawa 2009, s. 316.

²³ T. Erciński, J. Kudowski., s. 393.

²⁴ Por. uzasadnienie postanowienia SN z dnia 14 października 1983 r., I CZ 151/83, OSNC 1984, nr 5, poz. 82.

Art. 117 § 6 k.p.c. daje możliwość stronie korzystającej z ustawowego zwolnienia od kosztów sądowych może zgłosić we wcześniej wspomnianym trybie, wniosek o ustanowienie dla niej adwokata lub radcy prawnego z przyczyn wynikających z trudnej sytuacji finansowej strony i jej rodziny. We wniosku strona musi zawrzeć osobiste oświadczenie, które obejmują szczegółowe dane o stanie finansowym rodziny, majątku, dochodach i źródłach utrzymania. Oświadczenie to ma na celu ukazanie, że strona nie jest w stanie, bez uszczerbku dla utrzymania siebie i rodziny, ponieść kosztów wynagrodzenia adwokata lub radcy prawnego. Ocena „utrzymania siebie i rodziny” nie może przewyższać utrzymania rodziny na poziomie średnio zarabiającej²⁴. Oświadczenie to, traktowane jest w kategorii środka dowodowego, na podstawie, którego, ma zostać wykazana zasadność i celowość wniosku. Brak oświadczenia spowoduje oddalenie wniosku po uprzednim wezwaniu strony do uzupełnienia braków na podstawie art. 130 k.p.c. Przejściowe trudności i problemy finansowo-materialne nie uzasadniają konieczności uwzględnienia wniosku, a tym samym nie pozwalają na przyznanie pomocy prawnej z urzędu. Zbyt szeroka interpretacja przepisów dotyczących ustanawiania pomocy prawnej z urzędu, stanowiłaby pewnego rodzaju nadużycie, ponadto byłaby sprzeczna z ogólną zasadą, która stanowi o odpłatności wymiaru sprawiedliwości. Odstępstwo od tej zasady nie ma na celu wykluczanie i obejście od wymogu związanego z kosztami sądowy-

mi, a jedynie wyrównanie dostępności do sądu oraz gwarancję praw wynikających z Konstytucji. Ponadto strona wytaczająca powództwo, powinna liczyć się z kosztami z tym związanymi. Może zaistnieć sytuacja, w której ustaną okoliczności, które uzasadniały uwzględnienie wniosku, wówczas sąd cofnie ustanowienie radcy prawnego lub adwokata. Wówczas na stronie ciąży obowiązek uiszczenia opłaty za pracę pełnomocnika. Bardzo niekorzystna dla strony jest sytuacja, w której pełnomocnik został ustanowiony dla niej na podstawie świadomie podanych przez nią nieprawdziwych wiadomości. Sąd obciąży stronę kosztami związanymi z wynagrodzeniem pełnomocnika, ponadto skáže ją na karę grzywny. Pomoc prawna w postępowaniu cywilnym ma inny wymiar niż pomoc w postępowaniu karnym, lecz w gruncie rzeczy sprowadza się do jednego – do zapewnienia każdej jednostce prawo do równego dostępu do wymiaru sprawiedliwości.

3. WSPARCIE PAŃSTWA W POSTĘPOWANIU ADMINISTRACYJNYM

Jeśli o wsparciu i pomocy Państwa na gruncie prawa cywilnego i karnego można mówić wiele, tak jeśli chodzi o postępowanie administracyjne sytuacja wygląda odmiennie. Dzieje się tak dlatego, że postępowanie administracyjne rządzi się innymi regułami i zasadami. Duże wątpliwości, co do pomocy Państwa, mogą zaistnieć w sytuacji wejścia jednostki na drogę administracyjną, zwłaszcza, że nie zawsze można dostrzec równość uczestników. Pomoc państwa na gruncie prawa administracyjnego powinna być rozpatrywana wieloaspektowo, począc

szy od informowania, pouczenia aż po możliwość zwolnienia z kosztów i opłat administracyjnych.

Już w początkowych przepisach Kodeksu Postępowania Administracyjnego, ustanowiona została zasada praworządności, na podstawie, której organy działają na podstawie obowiązującego prawa. W art. 8 kpa²⁵ wykazana została zasada pogłębiania zaufania obywateli do Organów Państwa, w myśl której, praktyka organów administracji publicznej powinna (...) spełniać postulat przewidywalności i pewności, a ponadto opierać się na przejrzystych i czytelnych zasadach²⁶. Bardzo istotna z punktu widzenia pomocy państwa jest zasada wyrażona w art. 9 kpa, która nakłada na organ obowiązek należytego i rzeczowego informowania strony o wszelkich okolicznościach faktycznych oraz prawnych, które w gruncie rzeczy odgrywają kluczową rolę w ustaleniu praw i obowiązków jednostki, a które stanowią przedmiot postępowania administracyjnego.

Obowiązek pouczenia obywateli wynika również z przepisów 101 § 2 oraz 107 § 1 zd. 2. Obowiązek informowania stron ciąży na organach administracji zwłaszcza w sprawach, których okoliczności dają podstawę do wniosku, że strona pierwszy raz zetknęła się z takimi problemami faktycznymi i prawnymi nie mając przygotowania pozwalającego na ich rozeznanie²⁷. Stąd też organ, na rzecz strony, zobligowany jest do kompleksowej informacji dotyczącej danego rodzaju sprawy, jak również do pouczenia o przysługujących jej prawach i obowiązkach. Pomoc ta nie może mieć charakteru jednorazowej wskazówki, ale musi trwać

²⁵ Kodeks postępowania administracyjnego z 14 lipca 1960 (Dz. U. z 2010, Nr 182, poz. 1228)

²⁶ R. Kędziora, *Ogólne postępowanie administracyjne*, Warszawa 2008, s. 99.

²⁷ Wyrok NSA z dnia 7 grudnia 1984 r., III SA 729/84, ONSA 1984, nr 2, poz. 117.

przez całość postępowania administracyjnego, od momentu jego wszczęcia, aż do wydania ostatecznej decyzji. Organ nie może więc ograniczyć się tylko do udzielenia informacji prawnej, lecz musi podać również niezbędne wyjaśnienia co do treści przepisów oraz udzielać wskazówek, jak należy postąpić w danej sytuacji, aby uniknąć szkody²⁸.

Z zasadą informowania nierozzerwalnie wiąże się zasada pogłębiania świadomości i kultury prawnej. W terminologii łacińskiej – *ignorantia iuris nocet* – niezajomość prawa szkodzi, oznacza że brak świadomości przepisów prawnych, nie stanowi przesłanki usprawiedliwiającej działanie lub zaniechanie jednostki. Jednak (...) we współczesnym demokratycznym państwie prawnym zasada *ignorantia iuris nocet* jest traktowana jako istotny element bezpieczeństwa prawnego i pewności obrotu prawnego. Nałożenie na obywateli obowiązku znajomości prawa powinno być jednak związane z zapewnieniem przez państwo łatwego dostępu do prawa i zadbanie o jego odpowiednią jakość²⁹. Można zadawać sobie pytanie, czy znajomość prawa wśród obywateli jest wystarczająca, oraz czy mamy do czynienia z pełną realizacją zasady pouczenia strony przez organ, która w gruncie rzeczy sprowadzi się do dobrze poinformowanego społeczeństwa. Zdaniem ekspertów trudno jest jednak przyjmować fikcję o powszechności znajomości prawa, skoro społeczeństwo nie ma

zapewnionego bezpłatnego dostępu do tekstów jednolitych aktów prawnych³⁰.

Obok obowiązku informowania i pouczenia, organ administracji może odciążyć stronę od konieczności wnoszenia opłat, kosztów i należności związanych z tokiem postępowania. Jak wynika z art. 267 kpa przesłanką zwolnienia jest stwierdzenie, że strona nie jest w stanie ze względu na swój stan materialny ponieść opłat, kosztów i należności³¹. Na podstawie tego przepisu organ administracyjny władny jest zwolnić strony jedynie z kosztów postępowania, ponieważ zwolnienia od opłat następują tylko w przypadkach uregulowanych w odrębnych przepisach i z reguły kaźuistycznie³². Odrębną ustawą szczegółową, która wypowieda się w tym przedmiocie jest ustawa z 16 listopada 2006 o opłacie skarbowej³³. W sytuacji spełniania przesłanek wynikających z art. 7 pkt. 5 tj. w przypadku dokonywania zgłoszenia lub składania wniosku o dokonanie czynności urzędowej albo wniosku o wydanie zaświadczenia lub zezwolenia okaże się zaświadczeniem o korzystaniu ze świadczeń pomocy społecznej.

Postępowanie administracyjne rządz się innymi prawami, jednak i tutaj można dostrzec ingerencję Państwa, poprzez należyte informowanie, jak również możliwość zwolnienia, które wedle procedur będzie zależało od uznania administracyjnego organu, czego nie można mylić z dowolnością i samowolą.

²⁸ Wyrok NSA z dnia 11 lipca 2001 r., I SA 2447/00.

²⁹ Patrz: J. Zajadło (red.), *Łacińska terminologia prawnicza*, Warszawa 2009, s.33.

³⁰ M. Kryszewicz, *Państwo powinno zapewnić bezpłatną bazę przepisów* [w:] *Gazeta Prawna* – 12 czerwca 2009/ nr 113, s. 8.

³¹ P. Przybysz, *Kodeks postępowania administracyjnego Komentarz*, Warszawa 2009, s. 267.

³² B. Adamiak, J. Borkowski, *Kodeks postępowania administracyjnego Komentarz*, Warszawa 2009, s. 711.

³³ Ustawa z 16 listopada 2006 o opłacie skarbowej (Dz. U. Nr 225, poz. 1635 ze zm.)

ZAKOŃCZENIE

W polskim systemie prawnym, konstytucyjne prawo do sądu odnalazło swoje miejsce. Jego dopełnieniem stanowią kolejno: prawo do obrony w procesie karnym, pomoc prawa z urzędu w postępowaniu cywilnym oraz obowiązek pouczenia i informowania strony przez organ w postępowaniu administracyjnym. Wykazane przepisy dają wyraz temu, że Państwo nie zostawia jednostki samej sobie, co więcej wychodzi jej naprzeciw.

Proces karny to przede wszystkim dwie strony: pokrzywdzony i oskarżony. I tak, jeśli udzielenie wsparcia i pomocy pokrzywdzonemu jest oczywiste, tak wsparcie oskarżonego ze strony Państwa często budzi liczne kontrowersje. Jednak zgodnie z konstytucyjną zasadą, stanowiącą o tym, że nikogo nie uważa się za winnego, jeśli jego wina nie zostanie udowodniona i stwierdzona prawomocnym wyrokiem, należy każdej jednostce pozwolić na złożenie wyjaśnień, wskazujących na okoliczności popełnienia czynu, co więcej na wykazanie dowodów potwierdzających niewinność. Czynności te niejednokrotnie mogą sprawiać trudność z powodu zawiłania sprawy i skomplikowanej konstrukcji przepisów, zwłaszcza dla osób chorych i niepełnosprawnych, stąd też w postępowaniu karnym wprowadzono omówioną instytucję obrony obligatoryjnej. Nie sposób nie wspomnieć o ekonomicznej opiece Państwa nad osobami o niskim statusie materialnym, którym to w postępowaniu karnym zostaje zapewniona obrona z urzędu, po uprzednim wykazaniu trudnej sytuacji materialnej strony.

Pomoc państwa jest widoczna również w postępowaniu cywilnym w postaci

pomocy prawnej z urzędu po spełnieniu ustawowo wykazanych przesłanek. Jest to instytucja konieczna z racji dochodzenia przez jednostkę praw, która często wraz z natłokiem problemów czy to natury finansowej czy osobistej, nie jest w stanie odnaleźć się we wszystkich czynnościach procesowych. Stąd też udział pełnomocnika staje się konieczny i uzasadniony.

W postępowaniu przed organem administracyjnym, jednostka również może liczyć na wsparcie ze strony państwa, które to nakłada na organ obowiązek rzeczowego i pełnego informowania i pouczenia strony o przysługujących jej prawach. W tym postępowaniu pomoc spełnia dwojakie funkcje, pierwsza ma na celu informowanie jednostki po to by jej prawa zostały przestrzegane i należyte dochodzenia, druga polega na pogłębianiu wśród społeczeństwa świadomości prawniczej, jak również na uwidacznianiu wsparcia ze strony państwa z załatwianiu spraw administracyjnych.

Wszystkie te instytucje w sposób jednoznaczny wykazują, że zasada powszechnej dostępności obywatela do wymiaru sprawiedliwości jest zachowana i w pełni realizowana przez niezawisłe sądy oraz urzędy państwowe.

STRESZCZENIE

Prawo do sądu to konstytucyjna zasada demokratycznego państwa prawnego, dająca jednostce możliwość dochodzenia swoich praw w przez prawo do bezstronnego i niezawisłego sądu. Ustawodawca, dla usprawnienia działania wymiaru sprawiedliwości, uznał za konieczne, by nadać mu odpłatny charakter. Powszechny dostęp jednostki do

sądu i jego odpłatność mogą wykluczać się wzajemnie, co więcej prawo do sądu może zostać ograniczone z powodu różnej sytuacji majątkowej jednostki. By sprawiedliwości społecznej stało się zażość, ustawy szczególne wprowadziły wyjątek od zasady odpłatności wymiaru sprawiedliwości, umożliwiając zwolnienie strony od ponoszenia kosztów sądowych, ustanowienia pomocy prawnej z urzędu, czy pomocy merytorycznej w załatwieniu sprawy administracyjnej. Zasada ta została przeniesiona na grunt postępowania karnego, postępowania cywilnego, jak również w niewielkim zakresie na postępowanie administracyjne. W procesie karnym realizacją tej zasady jest ustanowienie dla oskarżonego obrońcy z urzędu. Obrona, przysługuje oskarżonemu, który bez uszczerbku dla siebie i rodziny nie jest w stanie ponieść kosztów obrony, jak również oskarżonym, którym przepisy prawa gwarantują obronę obligatoryjną. Ustanowienie pełnomocnika z urzędu, to instytucja, która została wpisana w przepisy kodeksu postępowania cywilnego. Zwolnienie do kosztów sądowych oraz obowiązek bezpłatnego pouczenia to formy pomocy prawnej z urzędu w postępowaniu administracyjnym.

Całokształt tych regulacji, daje wyraz temu, że Rzeczpospolita Polska, jako państwo w pełni demokratyczne, dba o przestrzeganie podstawowych praw i wolności jednostki. A nade wszystko, wychodząc z zasady równości wobec prawa, stwarza dogodne warunki dostępu do wymiaru sprawiedliwości, a tym samym „podaje rękę” jednostce, która w lawinie artykułów i paragrafów może mieć problemy z odnalezieniem właściwej drogi.

SUMMARY

The right to the court is a constitutional principle of the democratic rule of law, which gives the unit the opportunity to assert its rights by the right to an impartial and independent court. In order to improve the functioning of the justice system, the Legislator found it necessary to give the court a payable character. Universal access of the unit to the court and its fees may be exclusive of each other, furthermore the right to court may be limited due to varying financial circumstances of the individual. The Acts also introduce a specific exception to the principle of payment for legal proceedings such as: allowing an exemption from the payment of the court fees, establishing a legal aid from the office or substantial assistance in completing an administrative case. This principle was being applied to the criminal proceedings, civil proceedings, as well as a small proportion of the administrative proceedings. In criminal trial this principle is being implemented by granting a defense attorney to the defendant. The defense is granted to an individual who without prejudice to himself and his family is unable to bear the costs of defense; as well as to the accused upon whom the law guarantees mandatory defense. Establishing a plenipotentiary from the office, is an institution that was inscribed in the Code of Civil Procedure. The exemption from the court costs and also an obligation to instruction that is free of charge, are forms of legal aid from the office in the administrative proceedings. All of these rules, prove the fact that the Republic of Poland as a truly democratic country, respects and maintains funda-

mental rights and freedoms of its citizens. Also the principle of equality before the law confirms that the Republic of Poland creates favorable conditions for access to justice, and thus „giveshand „ to the unity who in an avalanche of articles and paragraphs may have trouble finding the right way in legal proceedings.

BIBLIOGRAFIA

I. Akty Prawne:

Europejska Konwencja Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z dnia 4 listopada 1950, po nowelizacji przez protokół 11 i 14 z Protokołem nr 1 oraz Protokołami 4,6 i 7, (Dz.U.1993, Nr 61, poz. 284 ze zm.).

Kodeks Postępowania Administracyjnego z 14 lipca 1960 (Dz. U. z 2010, Nr 182, poz. 1228)

Kodeks Postępowania Cywilnego z 17 listopada 1964 (Dz. U. 1964., Nr 43, poz. 269).

Kodeks Postępowania Karnego z 6 czerwca 1997 r. (Dz. U. 1997, Nr 89, poz. 555).

Konstytucja RP z 2 kwietnia 1997, Preambuła, (Dz. U. 1997, Nr 87, poz.483).

Ustawa o ochronie zdrowia psychicznego z 19 sierpnia 1994 (Dz. U. nr 111, poz. 353 ze zm.).

Ustawa z dnia 26 października 1982 o postępowaniu w sprawach nieletnich, (Dz. U. 2002, nr 11, poz. 109).

Ustawa o opłacie skarbowej z 16 listopada 2006 (Dz. U. Nr 225, poz. 1635 ze zm.)

II. Wydania zwarte:

Boratyńska K., Górski A., Sakowicz A., Ważny A., *Kodeks postępowania karnego Komentarz*, Warszawa 2007.

Ereński T. i inni., *Kodeks postępowania cywilnego Komentarz, Postępowanie rozpoznaw-*

cze, tom I, Wydanie 3, Warszawa 2009.

Grzegorzyc T. *Kodeks Postępowania Karnego oraz ustawa o świadku koronnym Komentarz*, Warszawa 2005.

Jodłowski J. i inni., *Postępowanie cywilne*, wyd. 6, Warszawa 2009.

Kmieć R., Skrętowicz E., *Proces karny, Część ogólna*, Warszawa 2006.

Nowikowski I., *Problemy stosowania prawa sądowego. Księga ofiarowana prof. Edwardowi Skrętowiczowi*, Lublin 2007.

Samborski E., *Zarys metodyki pracy sędziego w sprawach karnych*. Warszawa 2006.

Winczorek P., *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997r*, Warszawa 2000.

Zieliński A., (red.); *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Wydanie 4, Warszawa 2010.

Zajadło J., (red.); *Łacińska terminologia prawnicza*, Warszawa 2009.

Przybysz, *Kodeks postępowania administracyjnego Komentarz*, Warszawa 2009.

Kędziora R., *Ogólne postępowanie administracyjne*, Warszawa 2008.

III.Orzeczenia:

Orzeczenie SN z 14 sierpnia 1935 r. C. I. 1007/35 OSP 1936, poz.52.

Postanowienia SN z dnia 14 października 1983 r., I CZ 151/83, OSNC 1984, nr 5, poz. 82.

Postanowienie SA w Krakowie z 18.02.1999r. II AKz 30/99, KZS 1999, nr 3, poz. 17.

Wyrok TK z 16.06.2008r. P 37/07, OTK – A 2008, Nr 5 poz. 80.

Wyrok NSA z dnia 7 grudnia 1984 r., III SA 729/84, ONSA 1984, nr 2, poz. 117.

Wyrok NSA z dnia 11 lipca 2001 r., I SA 2447/00.